Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Sint-Mauritiuskerk (Varsenare, W.-Vl.)

Eindverslag van een toevalsvondst

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL
Sint-Mauritiuskerk (Varsenare, W.-Vl.)
Eindverslag van een toevalsvondst

REEKS
Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 276

AUTEURS
Branco Lannoy, Frederik Roelens & Dieter Verwerft

JAAR VAN UITGAVE
2023

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER
Peter De Wilde

OMSLAGILLUSTRATIE
Impressie van de opgraving in de Sint-Mauritiuskerk.
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Raakvlak

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ om een kopie te zien van de licentie.
This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/.

https://doi.org/10.55465/LGUX6362
ISSN 1371-4678
D/2023/3241/167

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

SINT-MAURITIUSKERK (VARSENARE, W.-VL.)

Eindverslag van een toevalsvondst

BRANCO LANNOY, FREDERIK ROELENS & DIETER VERWERFT

Vlaanderen
is erfgoed

INHOUD

1 INLEIDING 5
2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT 8
3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT 9
3.1 ALGEMENE BEPALINGEN 9
3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE 9
4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING 10
5 AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK 11
6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT 12
6.1 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT 12
6.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT 13
7 BESCHRIJVING VAN DE SITE 17
7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE 17
7.2 SPOREN EN STRUCTUREN 17
7.2.1 WERKPUT 1 17
7.2.2 WERKPUT 2 20
7.2.3 WERKPUT 3 24
7.2.4 WERKPUT 4 24
7.2.5 WERKPUT 5 26
7.2.6 OVERZICHT SITE 27
7.3 VONDSTEN EN STALEN 29
7.4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE 29
7.5 SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE 29
8 SAMENVATTING 31
9 BIBLIOGRAFIE 32
10 BIJLAGEN 33
10.1 LIJST VAN FIGUREN 33
10.2 LIJST VAN SPOREN 34
10.3 LIJST VAN VONDSTEN 34
10.4 LIJST VAN STALEN 34

1 INLEIDING

De toevalsvondst gebeurde naar aanleiding van het vernieuwen van de verwarmingsinstallatie in de Sint-Mauritiuskerk te Varsenare. De kerkfabriek van Varsenare gaf opdracht aan de firma Six uit Izegem voor het vernieuwen van de verwarmingsinstallatie. In de eerste week van maart 2016 werden door de onderaannemer (Jonathan Verhaege) bij het uitgraven van de putten en sleuven in kader van de geplande werken, verschillende archeologische resten aangesneden. Specifiek ging het hier om de vondst van oude muurrestanten en sporen van begravingen. Als gevolg van deze vondsten contacteerde Pol Dehullu (pastoor Jabbeke) archeoloog Alexander Lehouck (Abdijmuseum Koksijde). Hierna werd Raakvlak gecontacteerd waarna in overleg met het agentschap Onroerend Erfgoed werd beslist om de werken tijdelijk stil te leggen en een registratie van de vondsten ter plaatse uit te voeren. Uiteindelijk werd op 2 maart de toevalsvondst door Raakvlak onderzocht waarna op 4 maart 2016 de vondstmelding officieel werd bevestigd.

De rapportage werd uitgevoerd door RAAP België binnen de context van de *Raamovereenkomst voor het uitvoeren van het onderzoek van toevalsvondsten/het onderzoek vanuit wetenschappelijke vraagstellingen in onderaanneming van het agentschap Onroerend Erfgoed met uitzondering van toevalsvondsten/wetenschappelijke vraagstellingen met slachtoffers uit WO I en WO II*.

Figuur 1: Zuidoost zijde van de kerk in 2019 (Van Acker Pascal, 2019).

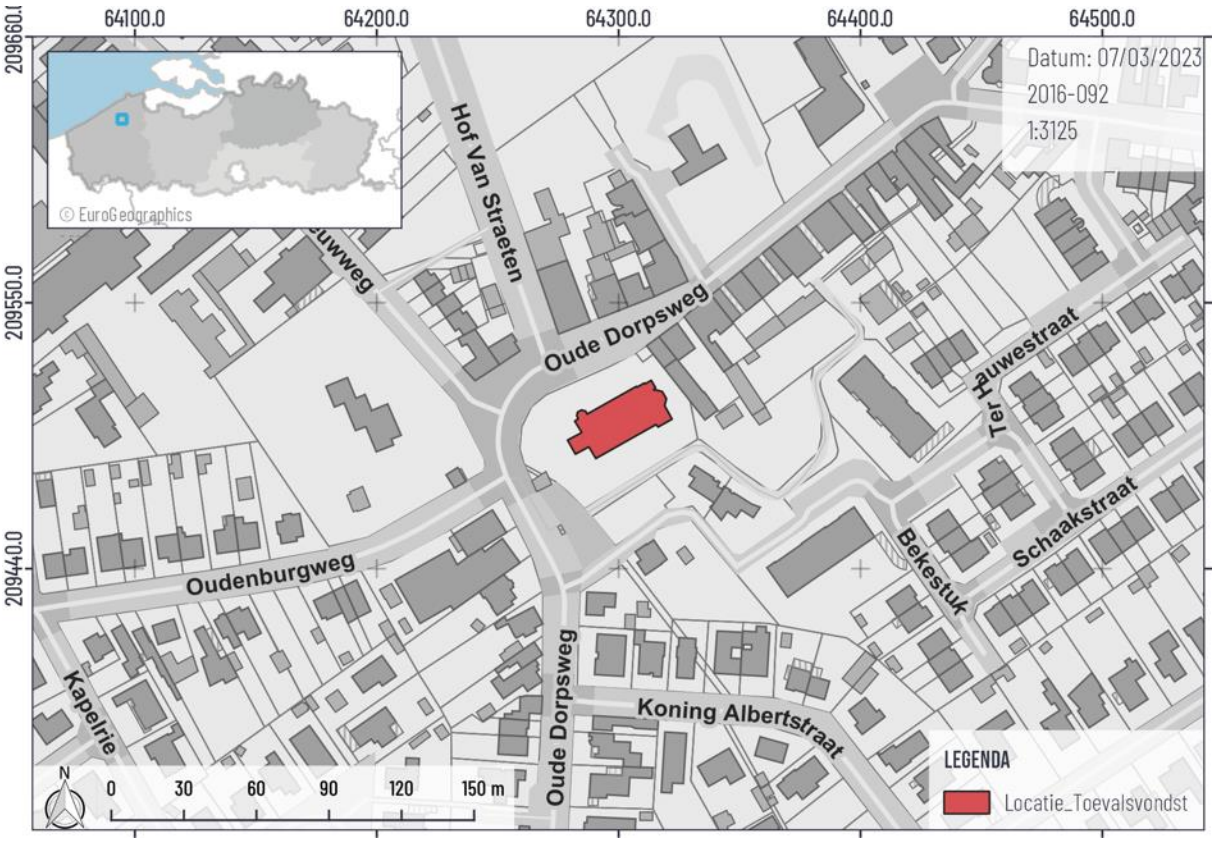

Figuur 2: Aanduiding van de locatie van toevalsvondst op het GRB (Geoportaal Onroerend Erfgoed f).

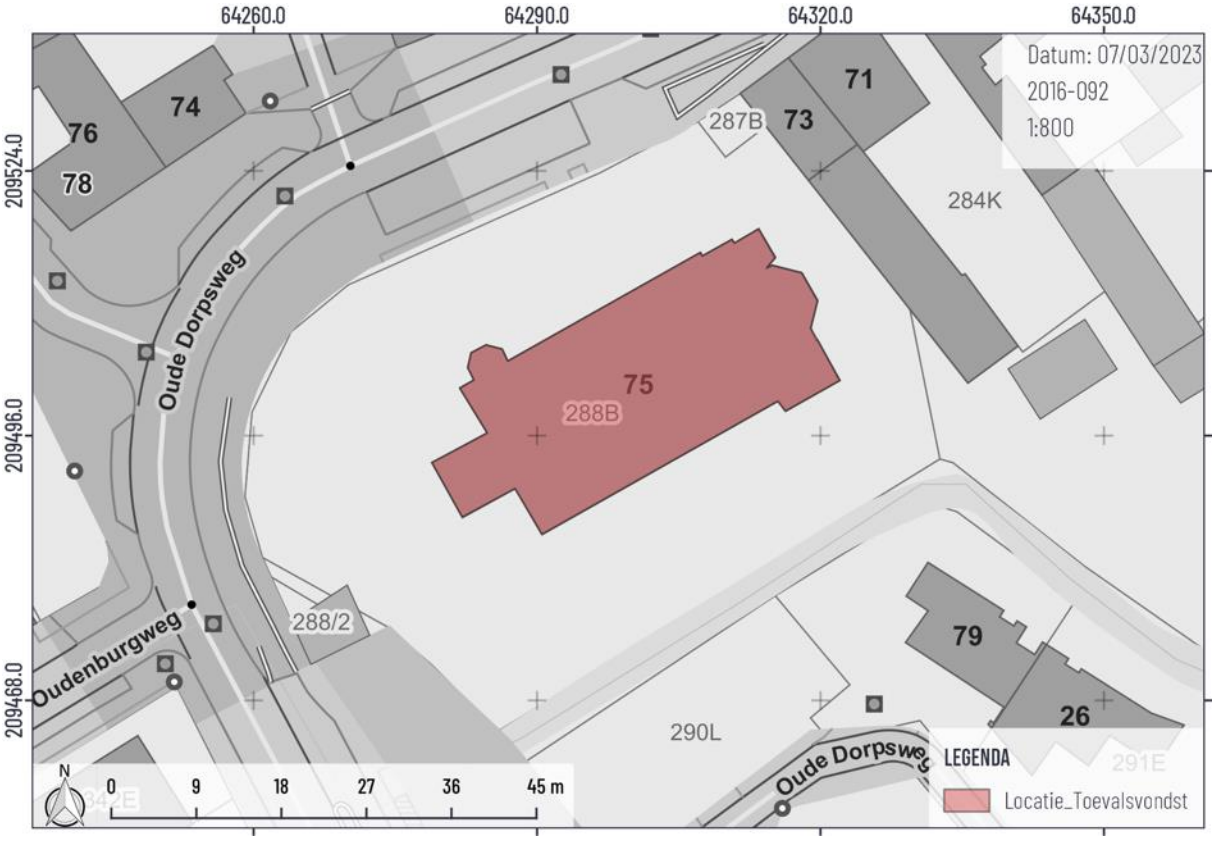

Figuur 3: Detail van de locatie van toevalsvondst met weergave van de perceelsnummers op het GRB (Geoportaal Onroerend Erfgoed f).

Figuur 4: Weergave van het projectgebied op de orthofotoreeks 2013-2015 (Geoportaal Onroerend Erfgoed e).

2 ADMINISTRATIEVE GEGEVENS VAN HET PROJECT

(Sint-Mauritiuskerk Varsenare, Oude Dorpsweg 75)

Vergunning	2016/092
Veldwerkleider	Frederik Roelens
Locatiegegevens van het onderzochte gebied	
Provincie	West-Vlaanderen
Gemeente	Jabbeke
Deelgemeente	Varsenare
Adres	Oude Dorpsweg 75
Toponiem	Sint-Mauritiuskerk
Bounding box in Lambertcoördinaten (EPSG:31370)	Noordoost X:64313.46 Y:209517.82 Zuidwest X:64290.51 Y:209485.57
Kadastrale informatie	Gemeente Jabbeke, 4e afdeling, sectie C, perceel 288B
Toevalsvondst	
Datum vondst	1 maart 2016
Datum melding	4 maart 2016
Dossiernummer	ID 8-2016-015
Begin- en einddatum veldwerk	2 maart 2016

Terreinwerk	Frederik Roelens, Dieter Verwerft, Jurgen Vandewalle (Raakvlak)
Opmetingen en aanmaak kaartmateriaal	Frederik Roelens (Raakvlak)
Tekenwerk en plannen	Branco Lannoy (RAAP België), Frederik Roelens
Fotografie terrein en vondsten	Raakvlak
Rapportage	RAAP België, Begoniastraat 13, 9810 Eke, in opdracht van agentschap Onroerend Erfgoed Raakvlak, Komvest 45 8000 Brugge

3 DE ONDERZOEKSOPDRACHT

3.1 ALGEMENE BEPALINGEN

In artikel 8 van het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium staat met betrekking tot toevalsvondsten:

De gevonden archeologische monumenten en hun vindplaats moeten tot de tiende dag na de melding in onveranderde toestand door de eigenaar, gebruiker en vinder bewaard blijven, beschermd worden tegen beschadiging of vernieling en toegankelijk gesteld worden voor onderzoek door het agentschap, zonder dat dit aanleiding kan geven tot het vorderen van enige schadevergoeding.

In artikel 17 van het besluit van de Vlaamse Regering van 20 april 1994 tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium staat:

Met toepassing van artikel 8 van het decreet en in afwijking van de vergunnings- en beroepsprocedure vermeld in de artikelen 15 en 16 kan het agentschap of zijn gemachtigde onder de door deze bepaalde voorwaarden, aan personen die voldoen aan de in artikelen 12 of 13 vermelde kwalificatievoorwaarden, machtiging verlenen tot het uitvoeren van een onmiddellijk onderzoek van bij toevalsvondsten gevonden archeologische monumenten.

Gelet op artikel 12, artikel 13 en artikel 17 van het besluit van de Vlaamse Regering van 20 april 1994 tot uitvoering van het decreet van 30 juni 1993 houdende bescherming van het archeologisch patrimonium , voerde Onroerend Erfgoed een onderzoek uit waarbij volgende afwegingen werden gemaakt:

Uit de opgave van de kwalificaties van ROELENS Frederik (Raakvlak) blijkt dat deze beschikt over het vereiste diploma, een opleiding inzake opgravingstechnieken en –methoden heeft genoten, beschikt over een archeologische opgravingservaring van minimum 6 maand en de nodige kennis en ervaring heeft. Een machtiging tot het uitvoeren van een onmiddellijk onderzoek van bij toevalsvondsten gevonden archeologische monumenten wordt verleend aan ROELENS Frederik (Raakvlak) van 01 maart 2016 tot 31 maart 2016.

Voor deze toevalsvondst in kwestie werd het veldwerk, in samenspraak met het agentschap Onroerend Erfgoed, reeds daags na het aantreffen van de toevalsvondst uitgevoerd door Raakvlak onder leiding van Frederik Roelens. Er werd daarbij een analyse opgemaakt die vaststelde dat de resten grotendeels *in situ* bewaard zullen blijven. Enkel voor de plaatsen waar structuren reeds uitgebroken waren door de werkzaamheden is er geen bewaring meer mogelijk.

3.2 DE VRAAGSTELLING MET BETREKKING TOT DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Aangezien het hier een toevalsvondst betreft, was een vooraf bepaalde vraagstelling niet aan de orde. Het doel van het onderzoek van een toevalsvondst beperkt zich tot inzicht verkrijgen in de aard van de aangetroffen archeologische sporen en vondsten, hun datering en indien van toepassing hun relatie en fasering, alsook het *ex situ* bewaren van de vondsten die dreigen vernietigd te worden. Voor dit eindverslag is dit onderzoek uitgebreid. De resultaten van het archeologisch onderzoek zijn bestudeerd in het licht van de archeologische voorkennis van het gebied en de historische context om te komen tot een interpretatie van de site.

4 WERKWIJZE EN STRATEGIE VAN DE OPGRAVING

Het veldwerk werd uitgevoerd op 2 maart 2016 door Frederik Roelens (veldwerkleider, Raakvlak), Dieter Verwerft (Raakvlak), en Jurgen Vandewalle (Raakvlak). Tijdens het veldwerk werd vooral de focus gelegd op het registreren van de aangetroffen archeologische resten. Hiervoor werden structuren handmatig opgekuist en geregistreerd op basis van foto's en schetsen. Een andere belangrijke stap in de registratie vormde het inmeten en beschrijven van de aangetroffen sporen en structuren aan de hand van veldbeschrijvingen en inmeetwerk via een totalstation.

Figuur 5: Sfeerfoto's tijdens het archeologisch onderzoek (© Raakvlak).

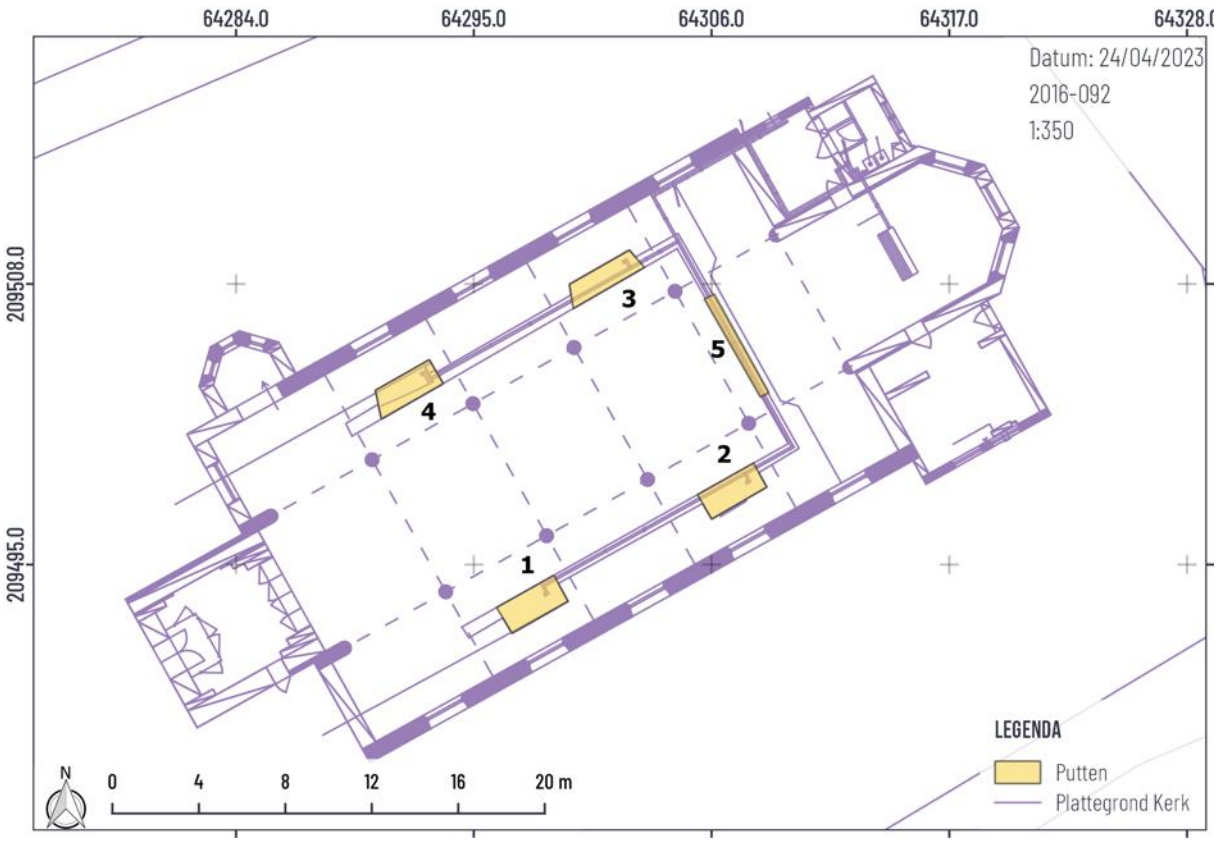

Figuur 6: Overzichtsplan met aanduiding van de werkputten.

5 AANPAK VERDER ONDERZOEK, ONDERZOEKSVRAGEN EN POTENTIEEL VOOR WETENSCHAPPELIJK ONDERZOEK

Gelet op het beperkte aantal sporen en vondsten is bij deze toevalsvondst alles in detail uitgewerkt. Alle gegevens zijn immers noodzakelijk om tot een zinvolle conclusie te kunnen komen van deze vindplaats. Aangezien de vondsten en sporen volledig zijn uitgewerkt, is een assessment binnen deze context niet aan de orde en wordt in dit rapport geen assessment-rapport opgenomen.

De rapportage werd uitgevoerd door RAAP België binnen de context van de *Raamovereenkomst voor het uitvoeren van het onderzoek van toevalsvondsten/het onderzoek vanuit wetenschappelijke vraagstellingen in onderaanneming van het agentschap Onroerend Erfgoed met uitzondering van toevalsvondsten/wetenschappelijke vraagstellingen met slachtoffers uit WO I en WO II*.

De studie beperkt zich tot case-gebonden onderzoeksvragen met betrekking tot de aard van de vindplaats, de datering, de relatie en de fasering van sporen en vondsten. Eigen aan het onderzoek van een beperkte toevalsvondst is dat de uitwerking ervan veel vertelt over deze vindplaats maar weinig over de ruimere context. Een conservatierapport en de resultaten van aardkundige en natuurwetenschappelijke analyses zijn bij deze toevalsvondst wel niet van toepassing.

6 RELEVANTE VOORKENNIS EN RUIMERE CONTEXT

6.1 LANDSCHAPPELIJKE EN BODEMKUNDIGE CONTEXT

De toevalsvondst werd gemeld bij werkzaamheden in de Sint-Mauritiuskerk te Varsenare (Oude Dorpsweg 75). De kerk bevindt zich centraal in de dorpskern van Varsenare langsheen de Oude Dorpsweg met aansluitend de Oudenburgweg (west), de Westernieuwweg (noordwest) en de Zandstraat (noordoost). Langsheen de kerk is een ommuurd kerkhof gelegen.

Varsenare zelf is gelegen op de pleistocene dekzandrug gelegen tussen Gistel-Oudenburg-Brugge-Maldegem die de grens vormt tussen de zandstreek en de kustpolders. Meer in detail kijkend naar de landschappelijke ligging kan gesteld worden dat Varsenare op de noordelijke helling van deze dekzandrug is gelegen. Door het dorpscentrum loopt daarbij ook de Fontijnbeek, die verder stroomafwaarts uitmond in de Jabeekse Beek. Op de bodemkaart zijn de omliggende bodems ingekleurd als matig natte tot droge zandgronden. Ter hoogte van de site zelf is de bodem ingekleurd als een bebouwde zone met antropogene bodem.

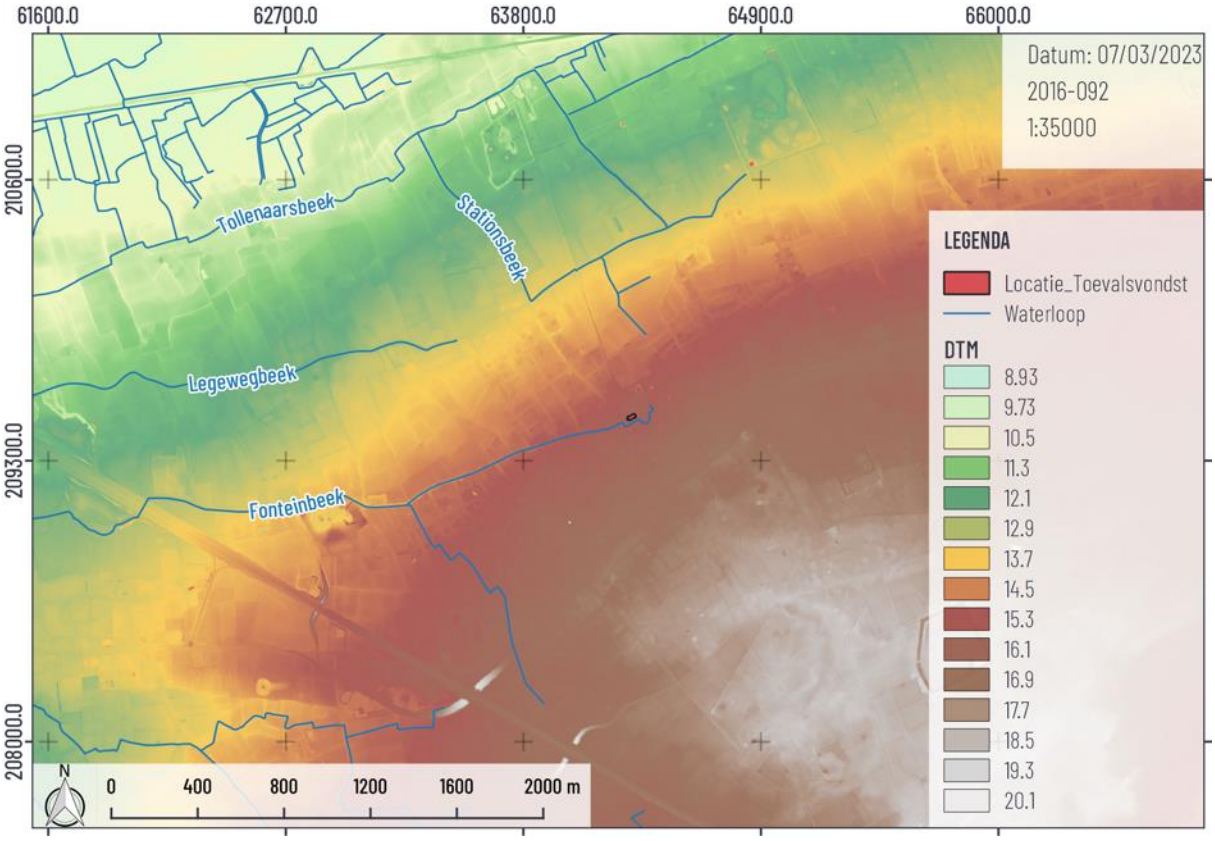

Figuur 7: Aanduiding van het onderzoeksgebied op het DTM (Geoportaal Onroerend Erfgoed d).

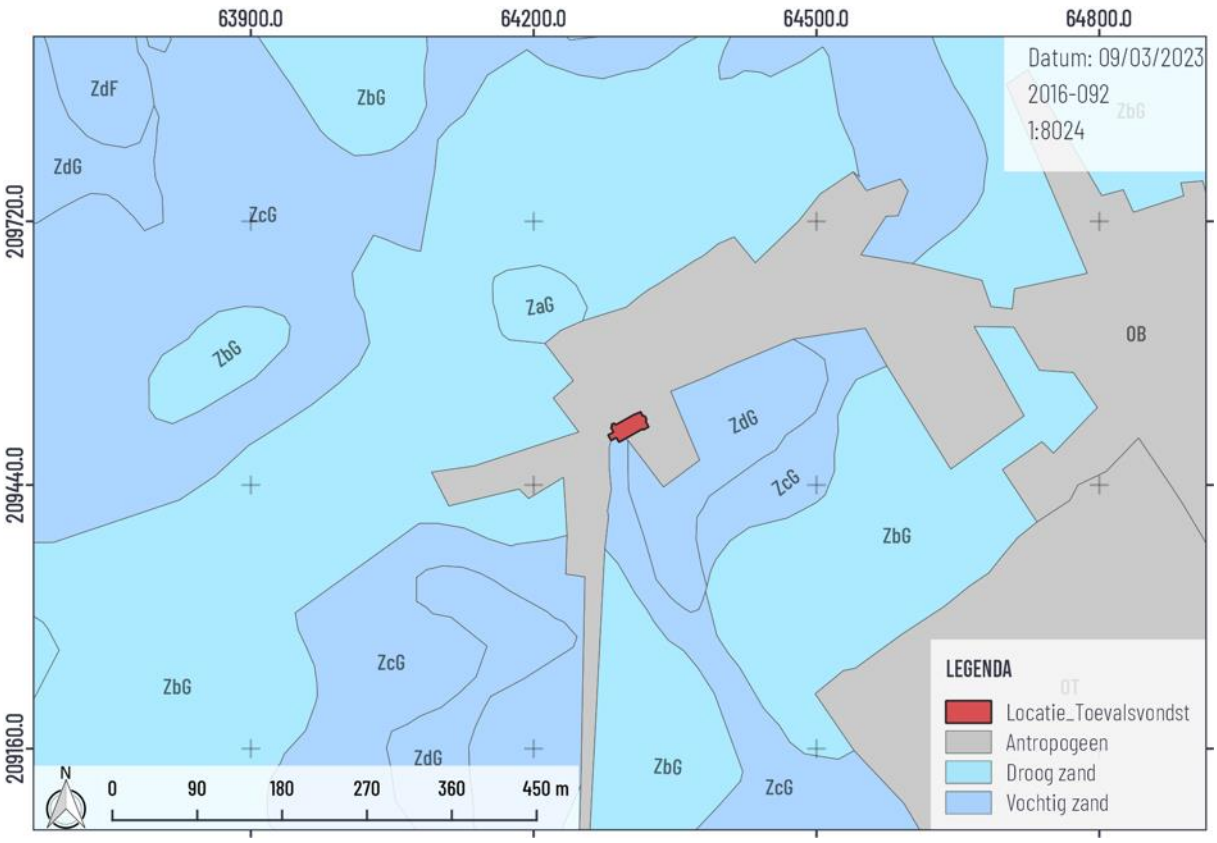

Figuur 8: Aanduiding van de site op de bodemkaart (Databank Ondergrond Vlaanderen).

6.2 HISTORISCHE EN ARCHEOLOGISCHE CONTEXT

Het aantreffen van de toevalsvondsten in de kerk van Varsenare kan niet geheel als een verrassing worden gezien. Varsenare is namelijk gelegen op de kruising van twee belangrijke wegen, de Oudenburgweg en Westernieuwweg. De vroegste vermelding van Varsenare dateert dan ook uit 1003. Reeds in de vroege 12de eeuw onder Clemencia van Bourgondië wordt te Varsenare een bidplaats opgericht. Deze kan als een vroege voorloper worden gezien van de huidige Sint-Mauritiuskerk. Doorheen de 12de eeuw groeide Varsenare zo verder uit tot een zelfstandige parochie.[1] Hoewel er in het verdere verloop van de middeleeuwen en post-middeleeuwen genoeg bronnen voorhanden zijn om een goed beeld te krijgen over de ontwikkeling van Varsenare zelf, is er over de locatie van de toevalsvondst, namelijk de Sint-Mauritiuskerk, niet veel geweten. Wel is geweten dat de bouw van de huidige kerktoren aanvangt in het eerste kwart van de 13de eeuw. In de loop van de 16de eeuw wordt de toren verder verbouwd in laatgotische stijl. Daarop volgend brak er in de 17de eeuw een grote verbouwfase aan voor het kerkgebouw, als gevolg van de verwoestingen die godsdienstoorlogen in de 16de eeuw met zich mee brachten. Na nog enkele kleine aanpassingen wordt de kerk uiteindelijk in 1897 herbouwd waarbij enkel de originele gotische westtoren bewaard blijft.[2]

Op basis van de CAI kan er gekeken worden naar de archeologisch voorkennis van het gebied. Hierbij valt op dat de landschappelijke ligging van Varsenare reeds in alle perioden van het verleden een aantrekkingskracht op de mens heeft uitgeoefend. Voor de toevalsvondst en de vroegste ontwikkeling van de huidige bewoningskern zijn echter weinig archeologische gegevens voorhanden (zie Figuur 10).

[1] HOOFT 2007a
[2] HOOFT 2007b

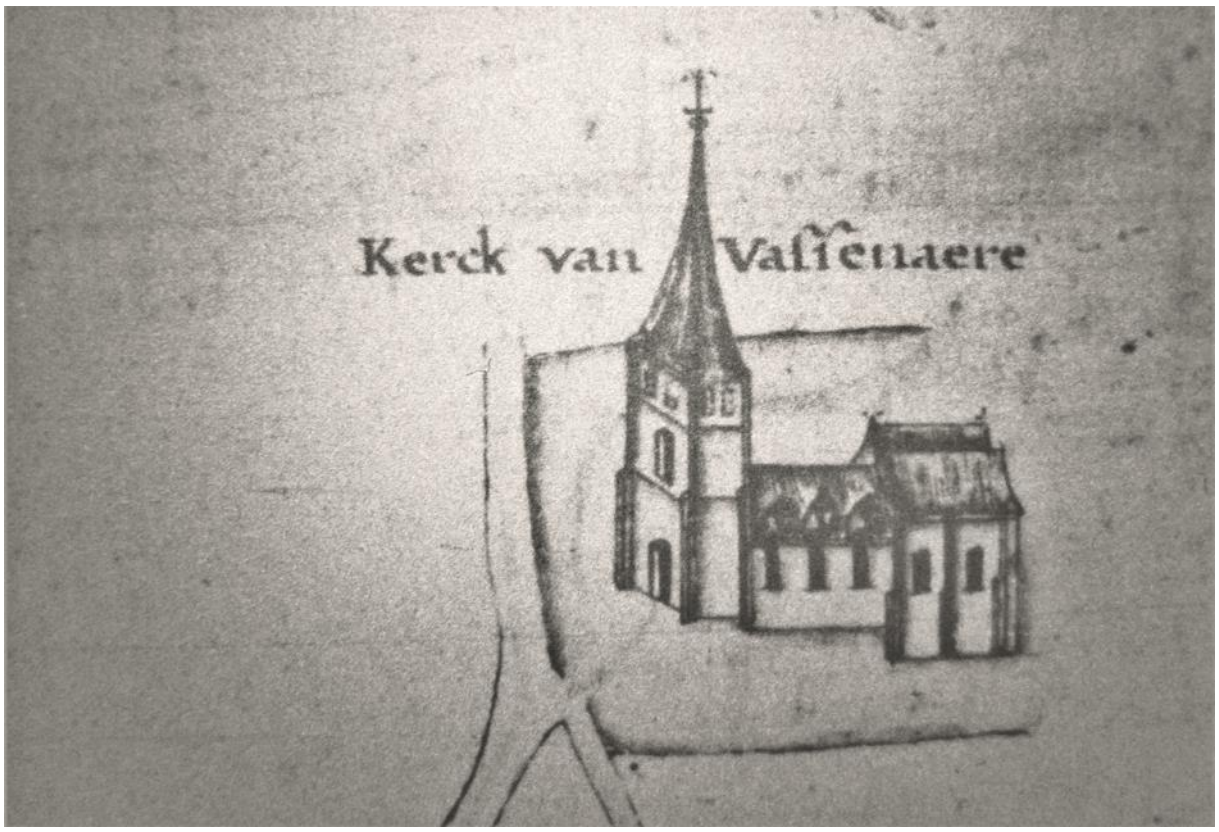

Figuur 9: Weergave van de Sint-Mauritiuskerk in 1753 (© Rijksarchief Brugge).

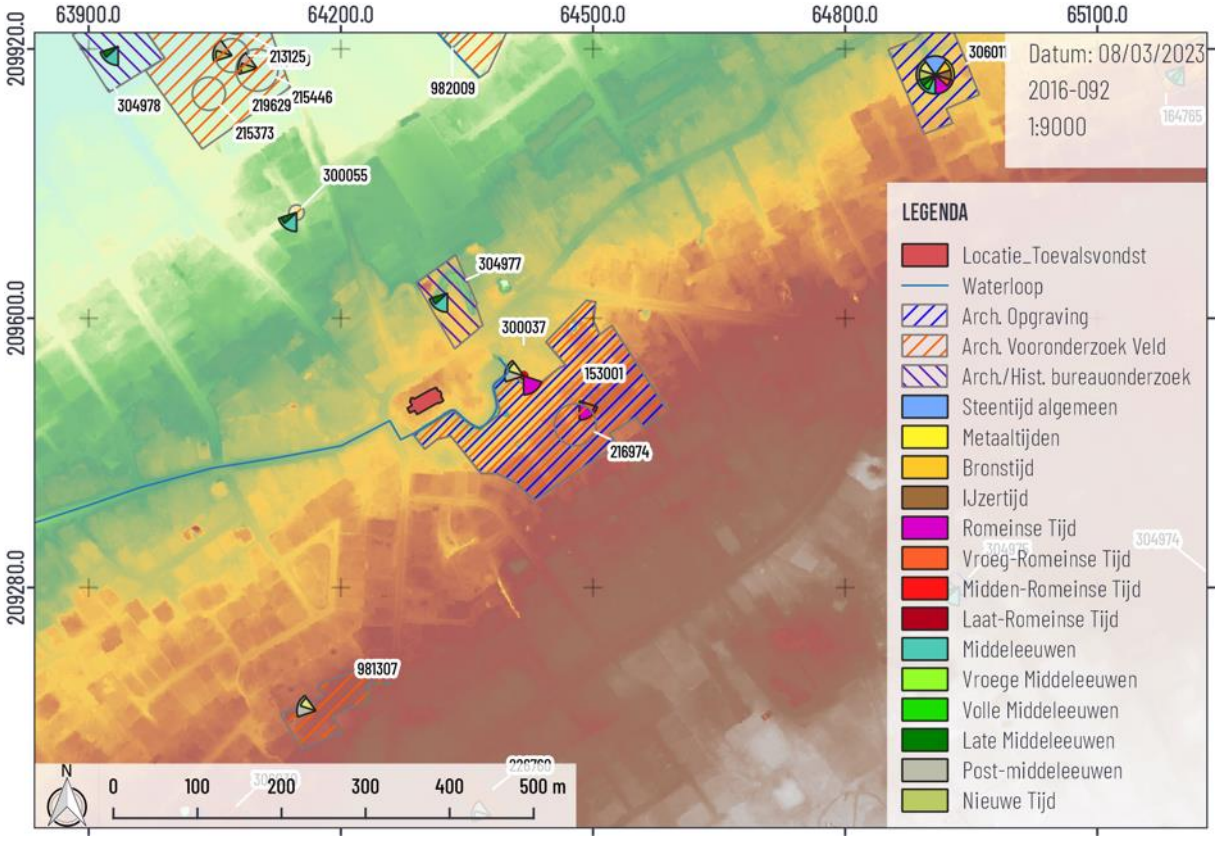

Figuur 10: Aanduiding van de CAI gegevens in de directe omgeving van de site, op het DTM (Geoportaal Onroerend Erfgoed d; Geoportaal Onroerend Erfgoed g).

Figuur 11: Varsenare weergegeven op de Fricx-kaart, 1712 (Geoportaal Onroerend Erfgoed b).

Figuur 12: Weergave van het onderzoeksgebied op de Ferraris-kaart, 1771-1778 (Geoportaal Onroerend Erfgoed a).

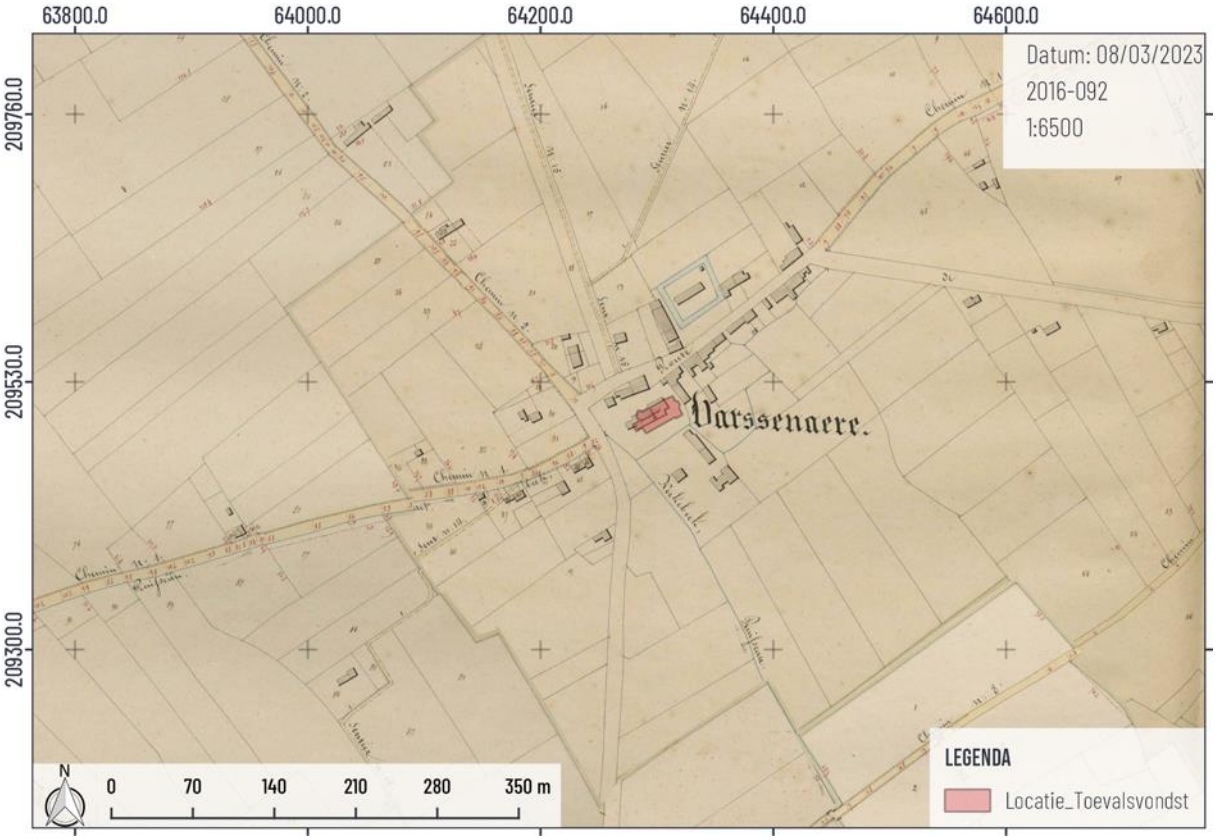

Figuur 13: Onderzoeksgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca1840 (Geoportaal Onroerend Erfgoed c).

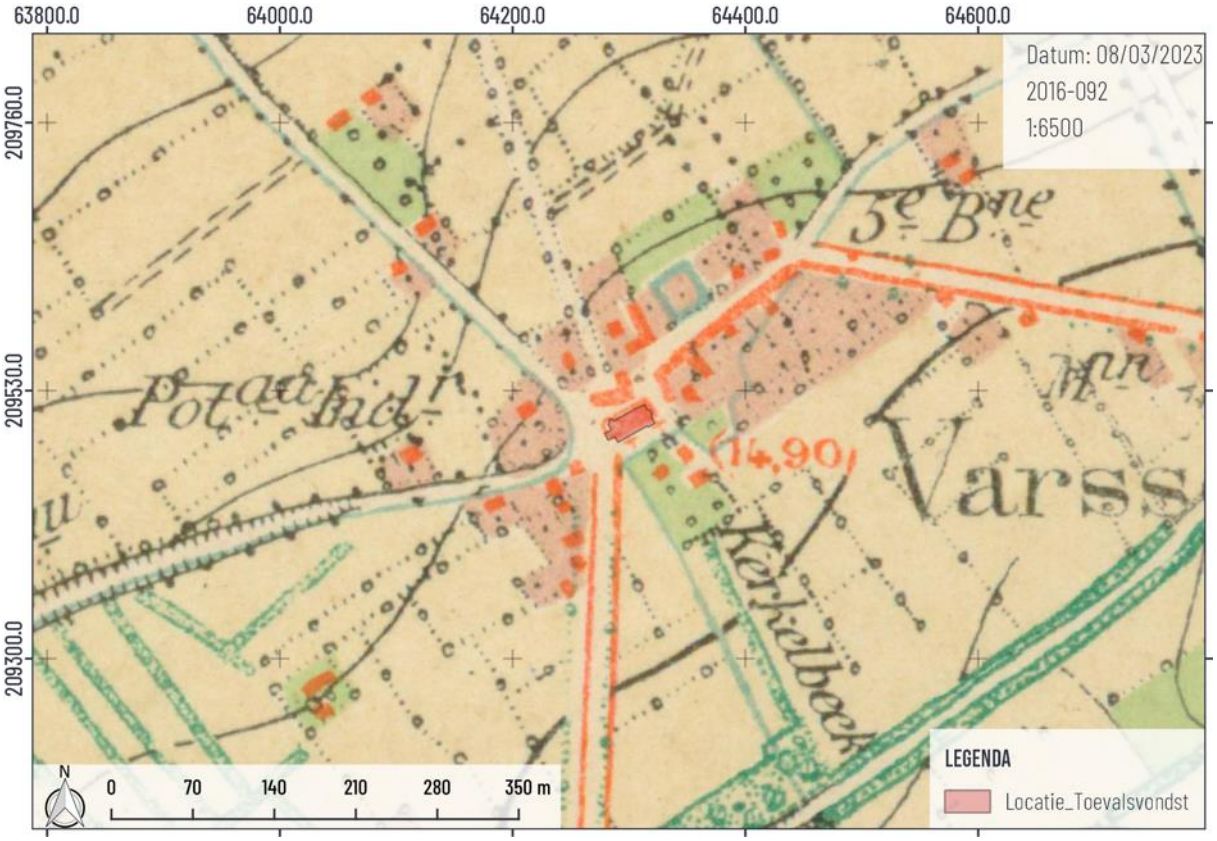

Figuur 14: Onderzoeksgebied weergegeven op de Topografische kaart 1873 (Topografische kaarten van België).

7 BESCHRIJVING VAN DE SITE

7.1 BODEMKUNDIGE SITUATIE

Gezien de beperkte omvang van de toevalsvondst werden geen specifieke bodemkundige waarnemingen gedaan. Het maken van bodemkundige referentieprofielen was binnen de context van het terreinonderzoek niet van toepassing.

7.2 SPOREN EN STRUCTUREN

Bij werken in de Sint-Mauritiuskerk werd een archeologische site aangetroffen. Specifiek gaat het hier om muurrestanten van de voorloper van de huidige kerk en enkele sporen van begravingen binnen de voormalige kerk.

De aangetroffen archeologische resten bevonden zich verspreid over enkele werkputten, namelijk werkput 1, 2, 4 en 5, die in kader van de werkzaamheden waren aangelegd. In de tussenliggende leidingsleuven en werkput 3 werden geen relevante sporen aangetroffen. Bij aankomst op de site bleken werkputten 1 tot en met 4 reeds uitgegraven door de grondwerker. Werkput 5 werd wel onder archeologisch toezicht aangelegd. Om de bespreking van de aangetroffen sporen overzichtelijk te houden zullen deze per werkput worden besproken.

7.2.1 Werkput 1

In werkput 1 werden in het vlak geen relevante sporen aangetroffen. Enkel het Oost-West profiel van de put bleek archeologisch relevant. Deze werd dan ook uitvoerig beschreven en gefotografeerd. In dit profiel zijn duidelijk de resten zichtbaar van een in baksteen uitgevoerde spaarboog (S2). Deze boog is uitgewerkt in roodbakkende bakstenen met groot formaat (kopse zijde ?x13x6cm) en witte kalkmortel. Aansluitend op deze spaarboog zijn delen van een in veldstenen opgetrokken dragende muur aanwezig (S1). De muur is opgetrokken in groengrijze veldsteen blokken met daartussen lichtbruin zand (zavelmortel). Door de onderlinge relatie tot de spaarboog kan gesteld worden dat de muur in natuursteen een jongere datering kent dan de onderliggende spaarboog.

Boven de spaarboog en de veldstenen muur bevindt zich verder een muur in baksteen aangevuld met enkele blokken groengrijze veldsteen (S4). De bakstenen in de muur zijn roodbakkend en hebben een formaat van lengte? b 11cm x h 5,5cm. Er werd een witte kalkmortel gebruikt om de stenen vast te leggen. Op de onderste delen van de muur lijken daarbij restanten aanwezig te zijn van een beschilderde grafkelder (S3). Mogelijk werd voor deze grafkelder gebruik gemaakt van de reeds aanwezige massieve muur om een deel van de kelder te vormen. Op het witte pleisterwerk van de grafkamer zijn restanten te zien van een oranjerode beschildering.

De bovenste lagen van de muur bestaan hoofdzakelijk uit bakstenen (l 20cm x h 5,5cm met witte kalkmortel. De muur kent hier een witte pleisterlaag (S6) wat een aanwijzing is voor het zichtbaar zijn van deze delen van de muur aan de binnenzijde van het gebouw. Opvallend hierbij is dat het pleisterwerk doorloopt tot net boven de bovenkant van de bakstenen spaarboog. Het toenmalige loopniveau bevond zich dus juist boven de spaarboog, op ruwweg 30cm onder het huidige loopvlak. De precieze functie of datering van de muurresten zijn moeilijk te achterhalen. Vermoedelijk gaat het hier om restanten van een buitenmuur met een deels in veldsteen uitgewerkte sokkel van de voormalige kruiskerk uit de 13de-16de eeuw.

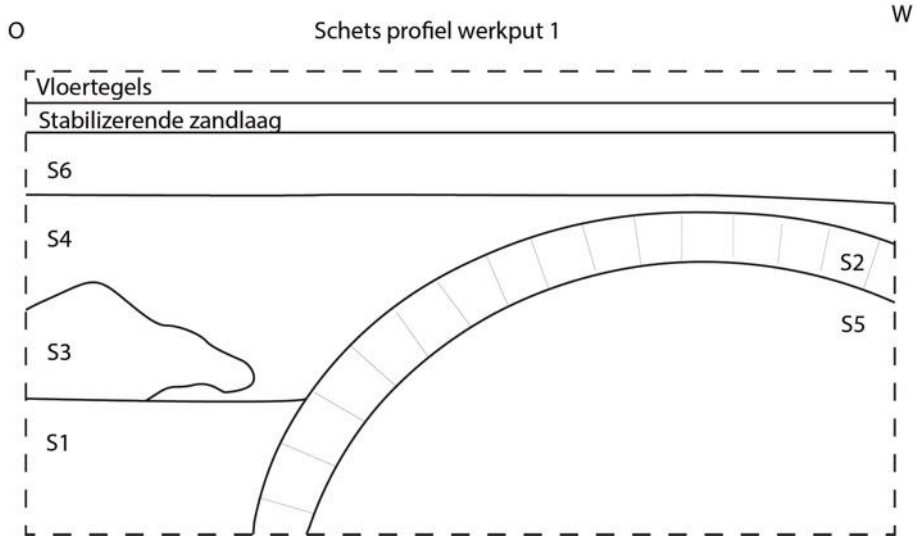

Figuur 15: Veldschets van het O-W profiel uit werkput 1.

Figuur 16: Overzicht op werkput 1 met de duidelijke spaarboog (S2) in het profiel (© Raakvlak).

Figuur 17: Detail van aansluiting van de veldstenen muur (S1) op de spaarboog (S2) (© Raakvlak).

Figuur 18: Restanten van beschilderd pleisterwerk, vermoedelijk van een graf (S3) (© Raakvlak).

Figuur 19: Detail van de muuropbouw met pleisterwerk (S6) op de onderliggende spaarboog (S2) (© Raakvlak).

7.2.2 Werkput 2

Ter hoogte van werkput 2 werden de resten van een reeds uitgebroken beschilderde grafkelder blootgelegd. De bewaarde resten bevonden zich in het oost-west profiel van de put. De omliggende bodem (S8) bestaat uit donkerbruin zand waarin vele brokjes mortel en baksteen zijn ingemengd. De zone boven het graf bevat iets meer puin maar een echte aflijning tussen de pakketten is niet te zien. Dieper ingaand op de grafkelder zelf is 1 binnenmuur grotendeels bewaard gebleven in het profiel. De muur is opgebouwd uit rode bakstenen waarop een witte pleisterlaag werd aangebracht. Op de pleisterlaag zijn verder nog enkele resten van beschilderingen op te merken. De duidelijkste beschilderingen kunnen gezien worden als een reeks rode kruisen die doorlopen tot ongeveer halfweg de grafkelder. Tussenin de kruisen zijn zwarte kronkels geschilderd die mogelijk deel uitmaken van leliekruisen. Centraal op de keldermuur zijn dan weer vage schildersporen op te merken van een grootkruis in rode en zwarte verf en enkele niet verder te bepalen schilderingen. Het overige deel van de schilderingen zijn niet meer bewaard. Uit het uitgebroken puin van de grafkelder kon wel nog 1 beschilderde baksteen worden gerecupereerd die een indicatie is voor de hoofdbeschildering van het graf. Het gaat hier om de bovenkant van twee figuren die waarschijnlijk Maria en Jezus moeten voorstellen. De slechte bewaring van de schilderingen heeft deels te maken met een eerdere verstoring van het graf. Het graf was reeds opgevuld met puin en elk spoor van de dekstenen ontbrak. Op basis van reeds gekende beschilderde grafkelders wordt voor deze grafkamer gedateerd tussen het derde kwart van de 13de en de 14de eeuw. Het gaat dus om een vroeg voorbeeld.[3]

[3] Mondelinge informatie verkregen van F. Roelens, Raakvlak (19 april 2023)

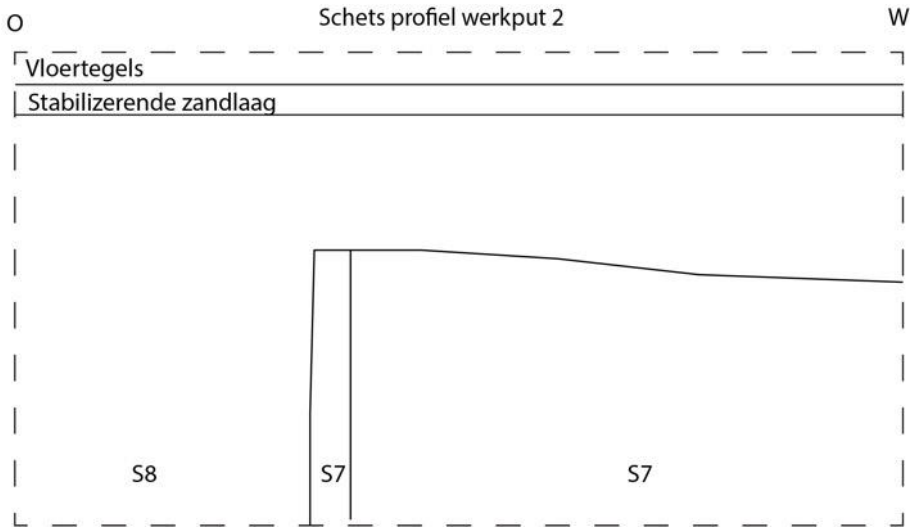

Figuur 20: Veldschets van het o-w profiel uit werkput 2.

Figuur 21: Overzicht van werkput 2 (© Raakvlak).

Figuur 22: Baksteen met beschilderingen, gerecupereerd uit het uitbraakpuin van de grafkelder (© Raakvlak).

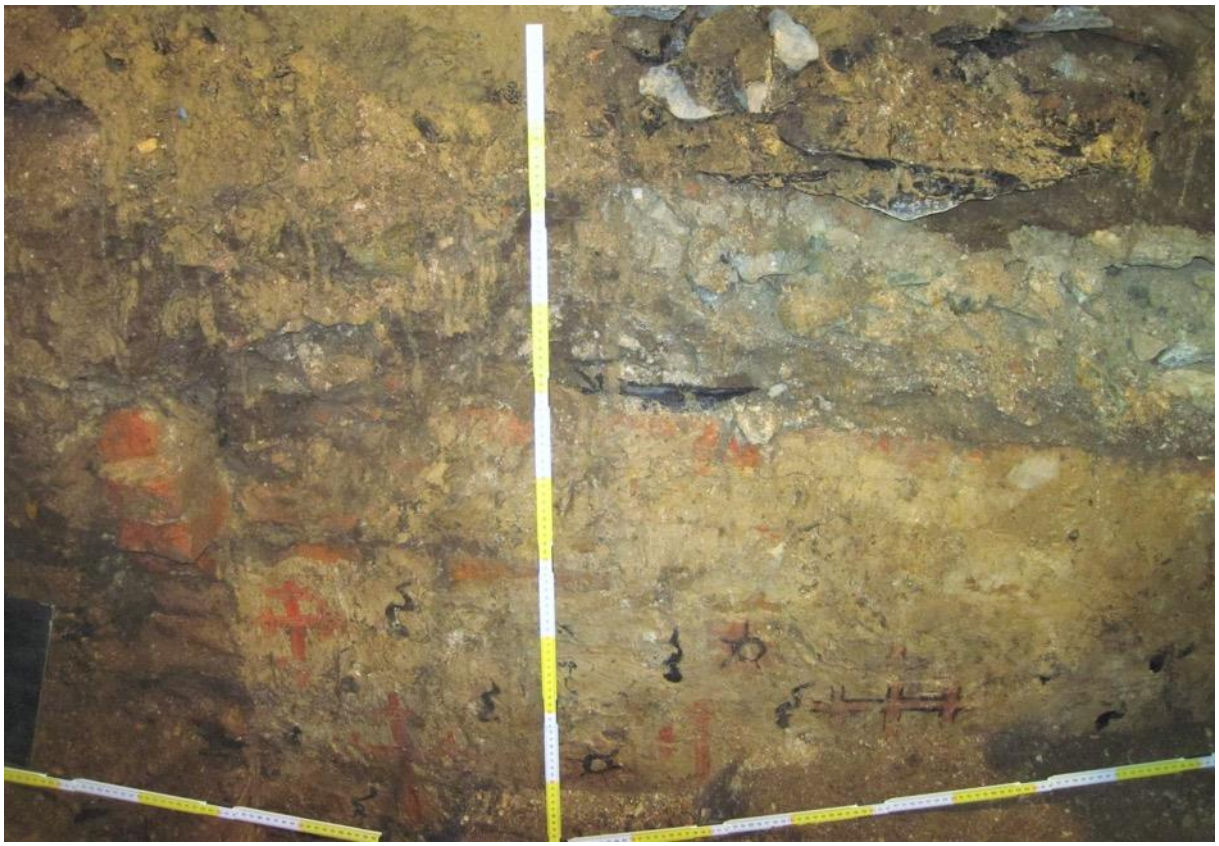

Figuur 23: Zicht op de beschilderde wand (S7) in werkput 2 (© Raakvlak).

Figuur 24: Detail van rode kruisen aan het uiteinde van de grafkelder (© Raakvlak).

Figuur 25: Detail van het centrale deel van de grafkelder (© Raakvlak).

7.2.3 Werkput 3

Ter hoogte van werkput 3 werden geen archeologische sporen of structuren vastgesteld.

7.2.4 Werkput 4

Ter hoogte van werkput 4 werden zowel in het lange oost-west profiel als in het korte noord-zuid profiel restanten van muurwerk waargenomen. In het oost-west profiel is een duidelijke massieve muur in onregelmatige blokken natuursteen aanwezig (S9). De blokken licht grijsgroene natuursteen zijn 6-12cm dik en hebben een doorsnede tot wel 40cm. Een lichtbruine kalkmortel werd gebruikt om de blokken vast te leggen. In aanpalende noord-zuid profiel is de massieve natuurstenen muur opnieuw te zien over het grootste deel van het profiel. Aangezien de muur slecht over een beperkte afstand werd blootgelegd en niet geheel intact bewaard is gebleven, is het moeilijk om het precieze verloop van de muur na te gaan. De hoek die de muur maakt in de zuidoostelijke hoek van werkput 4 duidt wel op een uitsprong, mogelijk in functie van een steunbeer. De muur zelf is vermoedelijk een oude buitenmuur die mogelijk teruggaat op de vroegere romaanse fase. Het is echter niet uitgesloten dat het gaat om een latere fase van de kerk, waarbij nog gebruik gemaakt werd van (gerecupereerde) veldstenen zoals ook in werkput 1 te zien is.

Opvallend in het noord-zuid profiel is dat de linkerbovenhoek van S9 ontbreekt en hier een stuk in baksteen is gemetst op de natuursteen fundering. De bakstenen muur (S11) is duidelijk van een latere verbouwfase. De bakstenen zijn roodbakkend, meten l ? x b 13cm x h 6cm, en zijn met witte kalkmortel vastgelegd. Naast de muur en boven op de muur is er een vrij homogeen pakket van donker bruingrijs zand aanwezig die een inmenging kent van baksteen en mortelspikkels (S10).

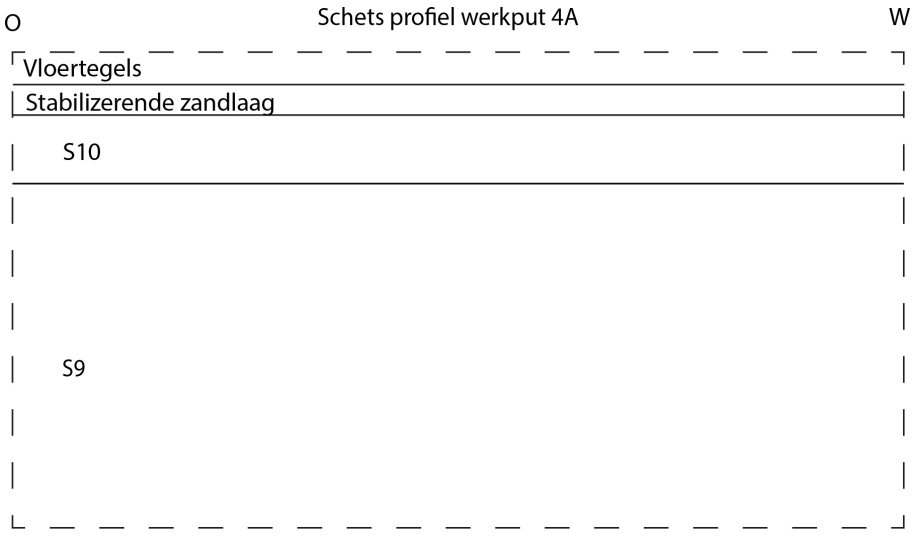

Figuur 26: Veldschets van het o-w profiel uit werkput 4.

Figuur 27: Veldschets van het N-Z profiel uit werkput 4.

Figuur 28: Overzicht op werkput 4 (© Raakvlak).

Figuur 29: Detail van het noord-zuid profiel in werkput 4 (© Raakvlak).

7.2.5 Werkput 5

Centraal in het koor werd de 5de werkput aangelegd. Hierbij werd in het west-oost profiel en deels in het vlak een schuin (NW-ZO) lopende bakstenen funderingsmuur aangetroffen. De bakstenen muur, S13, dateert vermoedelijk uit de 16de of 17de-eeuwse verbouwingsfasen. Er werden voor het optrekken van de muur geen recuperatiematerialen gebruikt wat leidt tot een homogene bakstenen structuur.

Figuur 30: Detail op de bakstenen muur S13, in werkput 5 (© Raakvlak).

7.2.6 Overzicht site

Algemeen kan gesteld worden dat ondanks de beperkte onderzoeksmogelijkheden de toevalsvondsten in de Sint-Mauritiuskerk te Varsenare een goeie kijk geven op de nog aanwezige archeologische resten ter hoogte van de site. Er werden dan ook verschillende muurrestanten aangesneden die gelinkt kunnen worden aan de oudere fasen van de Sint-Mauritiuskerk. Daarbij werden ook sporen aangetroffen van beschilderde grafkelders daterend uit het derde kwart van de 13de en 14de eeuw, gelegen binnenin de contour van de oude romaanse kerk.

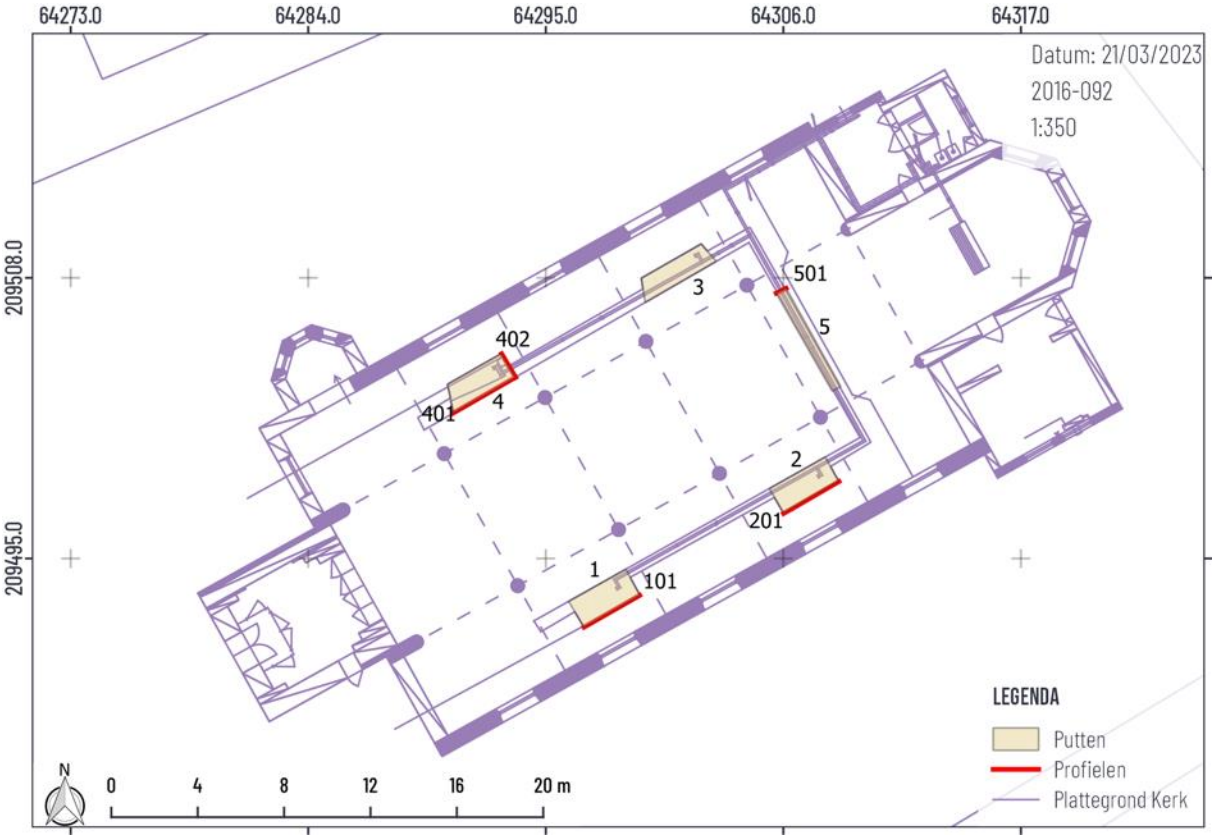

Figuur 31: Kaart met aanduiding van de profielen.

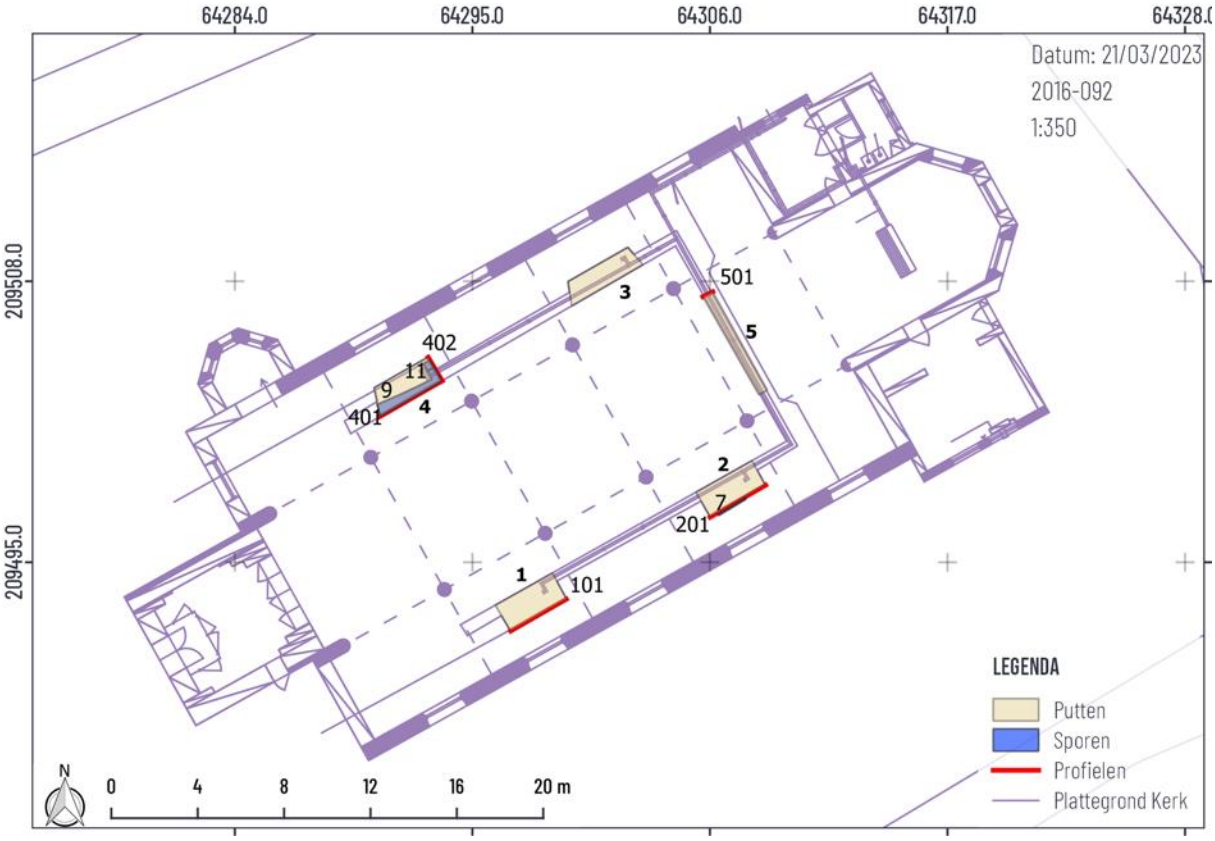

Figuur 32: Overzichtskaart met aanduiding van alle ingemeten sporen en profielen.

7.3 VONDSTEN EN STALEN

Tijdens het onderzoek werden enkel 2 losse vondsten ingezameld en 5 stalen genomen voor eventueel verder natuurwetenschappelijk onderzoek. Onderstaande tabel geeft de vondsten en stalen weer. De beschilderde baksteen, Vnr1, werd reeds geconserveerd en wordt onder voorlopige bewaring gehouden in Het Onroerenderfgoeddepot De Pakhuizen (Komvest 45, 8000 Brugge) in afwachting van een definitieve deponering in ditzelfde depot. De genomen stalen worden hier eveneens tijdelijk bewaard en toegankelijk gesteld voor eventueel verder onderzoek. Onder de voorlopige deponering in het erfgoeddepot zijn de vondsten en stalen opgeslagen in doosnummer 2016-092 met projectcode VA16SM. De gevonden menselijke resten werden herbegraven op het kerkhof van Varsenare.

Vondst/ staalnr.	Werkput	Spoor	Aantal	Beschrijving	Opmerking
V1	Wp2	Los	1	Baksteen	Beschilderde baksteen
V2	Wp1	Los	2	Bot	Menselijk bot (reeds herbegraven)
M1	Wp4	11	1	Mortel	
M2	Wp4	9	2	Mortel	
M3	Wp4	9	2	Veldsteen	
M4	Wp2	7	1	Pigment	Brokje rode verf
M5	Wp2	7	1	Pigment	Brokje zwarte verf

Tabel 1: Overzicht van stalen en vondsten.

7.4 INTERPRETATIE VAN DE ARCHEOLOGISCHE SITE

In werkput 1 werden restanten van een spaarboog aangetroffen ingewerkt in een muur vervaardigd in hoofdzakelijk veldsteen (onderzijde) en baksteen (bovenzijde). Vermoedelijk gaat het hier om de fundering van een buitenmuur met een deels in veldsteen uitgewerkte sokkel van de voormalige kruiskerk uit de 13de-16de eeuw. In werkput 1 werden daarnaast ook sporen aangetroffen van een beschilderd graf. Ter hoogte van werkput 2 werd een grotendeels verstoord beschilderd graf blootgelegd. Het graf, dateert uit de periode tussen het derde kwart 13de en de 14de eeuw. Van de beschilderingen zelf zijn nog enkele rode kruisen en zwarte krullende elementen rond de kruisen te zien. Ook werd uit het puin nog een beschilderde baksteen gehaald waarop de figuren van Maria en Jezus te zien zijn. De grafkelders bevonden zich binnen de muren van de oude romaanse kerk. In werkput 4 werd een vermoedelijke buitenmuur van de oude kerk aangetroffen. De muur, opgetrokken in veldsteen, gaat mogelijk terug op de romaanse fase. In de hoek van de werkput lijkt de muur ook een hoek te vormen. Dit uitspringend element kan als een steunbeer worden beschouwd. In werkput 5 werd een NW-ZO lopende bakstenen funderingsmuur aangetroffen. De bakstenen muur dateert vermoedelijk uit de 16de-of 17de-eeuwse verbouwingsfasen.

7.5 SYNTHESE VAN DE KENNIS OVER DE ARCHEOLOGISCHE SITE

Op basis van geschreven bronnen is geweten dat reeds in de vroege 12de eeuw te Varsenare een bidplaats werd opgericht. Deze kan als een vroege voorloper worden gezien van de huidige Sint-Mauritiuskerk.[4] De eerste vermeldingen van het verbouwen van de kerk stammen reeds uit het eerste kwart van de 13de eeuw. In deze periode wordt er gestart met de bouw van de huidige westtoren. In de loop van de 16de eeuw wordt de toren verder verbouwd in laatgotische stijl. Daarop volgend brak er in de 17de eeuw een grote verbouwfase aan voor het kerkgebouw, als gevolg van de verwoestingen die de godsdienstoorlogen in de 16de eeuw met zich mee hadden gebracht.

[4] HOOFT 2007a

Na nog enkele aanpassingen wordt de kerk uiteindelijk in 1897 herbouwd waarbij enkel de originele westtoren bewaard blijft.[5]

Kijkend naar de aangetroffen archeologisch resten is het door de beperkte omvang van de vondsten erg moeilijk om de sporen scherp te dateren en deze te linken aan specifieke historisch gekende fasen. Er zijn dan ook vooral ruwe dateringen opgesteld. Op basis hiervan kan gesteld worden dat meeste aangetroffen resten te dateren zijn tussen de 13de en 16de eeuw. De resten behoren dus toe aan de vroege fasen van de kerk waarover zo goed als geen gegevens voorhanden zijn. Ook de beschilderde grafkelders behoren tot deze periode. Voor de grafkelders kan een iets nauwkeurigere datering voorop worden geschoven in de periode derde kwart 13de – 14de eeuw.[6]

Een iets recenter te dateren structuur is de bakstenen muur die aangetroffen werd in werkput 5. Deze muur is vermoedelijk het recentste spoor uit deze toevalsvondst en kan gelinkt worden aan de 16de-of 17de-eeuwse verbouwingsfasen. Ondanks de beperkte data die de toevalsvondst opleverde, geeft de vondst wel mooi weer dat er op het perceel van de kerk te Varsenare nog veel archeologische sporen in de grond bewaard zijn. Ook geven de bekomen data een eerste archeologische basis waarop eventueel later onderzoek kan verder bouwen. Er kan dus gesteld worden dat de site van de Sint-Mauritiuskerk een hoog archeologisch potentieel heeft. Hiermee moet dan ook rekening gehouden worden bij eventueel latere verbouwingswerken of onderzoeken op het domein van de kerk.

Dat er archeologische resten van oude fasen van de kerk aan het licht zijn gekomen tijdens de werkzaamheden was een logisch gegeven. Bij heel wat archeologische onderzoeken zowel in de regio als daarbuiten worden dan ook frequent archeologische vondsten van zowel muurwerk als begravingen gedaan binnen kerkcontexten en dit als gevolg van de eeuwenlange bebouwing en begravingen die in deze context voorkomen. Onderzoek naar deze archeologische resten levert vaak goeie resultaten die inzicht geven in de datering, fasering en gebruik van de gebedshuizen. Ook geven ze een kijk op de beschikbare materialen en bouwtechnieken die voor een bepaalde periode werden gehanteerd in bepaalde gebieden[7,8,9,10]. Tot slot dient er ook stil gestaan te worden bij het gegeven van de beschilderde grafkelders. Bij deze toevalsvondst werden namelijk sporen van 2 grafkelders aangetroffen met op de binnenzijde een witte pleisterlaag waarop schilderingen in rood en zwarte verf waren aangebracht. Dit gebruik van beschilderde grafkelders is een vaak voorkomend gegeven in de wijde regio.[11,12]

[5] HOOFT 2007b
[6] Mondelinge informatie verkregen van F. Roelens, Raakvlak (19 april 2023)
[7] TERMOTE 1980
[8] DEWITTE 1982
[9] DEWILDE & VANHOUTTE 2010
[10] DE GRYSE & BONCQUET 2014
[11] DEZUTTER 1982
[12] DE GRYSE & BONCQUET 2014

8 SAMENVATTING

Bij werkzaamheden in kader van de aanleg van nieuwe verwarmingsinstallaties en leidingen in de Sint-Mauritiuskerk te Varsenare werd een archeologische toevalsvondst gemeld. Na een beperkt onderzoek en registratie van de toevalsvondst bleken tijdens de werken verschillende restanten van muurwerk en 2 beschilderde grafkelders aan het licht te zijn gekomen. Het muurwerk is voornamelijk te linken aan oudere fasen van de kerk uit de 13de-16de eeuw. Een iets recenter te dateren structuur is de bakstenen muur die aangetroffen werd in werkput 5. Deze muur kan gelinkt worden aan de 16de of 17de-eeuwse verbouwingsfasen van de kerk. Voor de vondst van beschilderde grafkelders bleken deze te ernstig verstoord om een goed beeld te krijgen op hun beschilderingen. Op basis van de nog zichtbare kenmerken, kon een datering in de periode derde kwart van de 13de – 14de eeuw worden bekomen. Het zou dus gaan om vroege voorbeelden van dit graftype. Het onderzoek naar de toevalsvondst vormt met de bekomen data een eerste archeologische basis waarop eventueel later onderzoek naar de Sint-Mauritiuskerk te Varsenare kan verder bouwen.

9 BIBLIOGRAFIE

Rijksarchief Brugge, Kaarten Mestdagh, nr. 1784: Figuratieve kaart van een hofstede en gronden van P. de l'Espée, 02/08/1753.

Topografische kaarten van België, Eerste editie, Krijgsdepot, uitgegeven in 1865-1880, schaal 1:20.000.

DE GRYSE J. & BONCQUET T., 2014: *Archeologisch onderzoek O.L.V.-kerk (Brugge*), Sijsele.

DEWITTE H., 1982: De opgraving in het hoogkoor van de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Brugge 1979-1980, in: DEWITTE H., DEZUTTER W.P., JANSSENS P. (red.), *Maria van Bourgondië: Brugge: een archeologisch-historisch onderzoek in de Onze-Lieve-Vrouwekerk,* Brugge, 31-135.

DEZUTTER W.P. 1982: Grafschilderingen. Iconografie en religieuze spiritualiteit, in: DEWITTE H., DEZUTTER W.P. & JANSSENS P. (red.), *Maria van Bourgondië: Brugge: een archeologisch-historisch onderzoek in de Onze-Lieve-Vrouwekerk,* Brugge,179-204.

TERMOTE J., 1980: De Romaanse Sint-Walburgakerk te Veurne*, Archaeologia Belgica 232,* 20-27.

Databank Ondergrond Vlaanderen, Digitale bodemkaart: bodemtypes, substraten, fasen en varianten van het moedermateriaal en de profielontwikkeling [online], https://dov.vlaanderen.be (geraadpleegd op 15 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed a, Ferraris kaart - Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden en het Prinsbisdom Luik, 1771-1778, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 9 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed b, Fricx, Carte des Pays-Bas, 1712, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 9 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed c, Atlas der Buurtwegen Vlaanderen (ca. 1840) Provincie West-Vlaanderen, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 9 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed d, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM, raster, 1 m, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 10 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed e, Orthofotomozaïek, middenschalig, winteropnamen, kleur, 2016, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 10 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed f, Grootschalig Referentiebestand (GRB), Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be (geraadpleegd op 10 maart 2023).

Geoportaal Onroerend Erfgoed g, Onroerend Erfgoed CAI, Varsenare [online], https://geo.onroerenderfgoed.be geraadpleegd op 10 maart 2023).

DEWILDE M. & VANHOUTTE S., 2010: *Rapportage vondstmelding Sint-Medarduskerk Eernegem, gem. Ichtegem (West-Vlaanderen) 11-12/10/2010* [online], https://oar.onroerenderfgoed.be/item/1034 (geraadpleegd op 13 maart 2023).

HOOFT E. 2007 a: *Varsenare* [online], Inventaris Onroerend Erfgoed. https://id.erfgoed.net/themas/14725 (geraadpleegd op 8 maart 2023).

HOOFT E. 2007 b: *Parochiekerk Sint-Mauritius met kerkhof* [online], Inventaris Onroerend Erfgoed. https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/88873 (geraadpleegd op 8 maart 2023).

VAN ACKER P., 2019: Jabbeke Oude Dorpsweg 75 zuid-oostzijde [online], https://beeldbank.onroerenderfgoed.be/images/389996 (geraadpleegd op 14 maart 2023).

10 BIJLAGEN

10.1 LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Zuidoost zijde van de kerk in 2019 (Van Acker Pascal, 2019). 5
Figuur 2: Aanduiding van de locatie van toevalsvondst op het GRB (Geoportaal Onroerend Erfgoed f). 6
Figuur 3: Detail van de locatie van toevalsvondst met weergave van de perceelsnummers op het GRB (Geoportaal Onroerend Erfgoed f). 6
Figuur 4: Weergave van het projectgebied op de orthofotoreeks 2013-2015 (Geoportaal Onroerend Erfgoed e). 7
Figuur 5: Sfeerfoto's tijdens het archeologisch onderzoek (© Raakvlak). 10
Figuur 6: Overzichtsplan met aanduiding van de werkputten. 11
Figuur 7: Aanduiding van het onderzoeksgebied op het DTM (Geoportaal Onroerend Erfgoed d). 12
Figuur 8: Aanduiding van de site op de bodemkaart (Databank Ondergrond Vlaanderen). 13
Figuur 9: Weergave van de Sint-Mauritiuskerk in 1753 (© Rijksarchief Brugge). 14
Figuur 10: Aanduiding van de CAI gegevens in de directe omgeving van de site, op het DTM (Geoportaal Onroerend Erfgoed d; Geoportaal Onroerend Erfgoed g). 14
Figuur 11: Varsenare weergegeven op de Fricx-kaart, 1712 (Geoportaal Onroerend Erfgoed b). 15
Figuur 12: Weergave van het onderzoeksgebied op de Ferraris-kaart, 1771-1778 (Geoportaal Onroerend Erfgoed a). 15
Figuur 13: Onderzoeksgebied weergegeven op de Atlas der Buurtwegen, ca1840 (Geoportaal Onroerend Erfgoed c). 16
Figuur 14: Onderzoeksgebied weergegeven op de Topografische kaart 1873 (Topografische kaarten van België). 16
Figuur 15: Veldschets van het O-W profiel uit werkput 1. 18
Figuur 16: Overzicht op werkput 1 met de duidelijke spaarboog (S2) in het profiel (© Raakvlak). 18
Figuur 17: Detail van aansluiting van de veldstenen muur (S1) op de spaarboog (S2) (© Raakvlak). 19
Figuur 18: Restanten van beschilderd pleisterwerk, vermoedelijk van een graf (S3) (© Raakvlak). 19
Figuur 19: Detail van de muuropbouw met pleisterwerk (S6) op de onderliggende spaarboog (S2) (© Raakvlak). 20
Figuur 20: Veldschets van het o-w profiel uit werkput 2. 21
Figuur 21: Overzicht van werkput 2 (© Raakvlak). 21
Figuur 22: Baksteen met beschilderingen, gerecupereerd uit het uitbraakpuin van de grafkelder (© Raakvlak). 22
Figuur 23: Zicht op de beschilderde wand (S7) in werkput 2 (© Raakvlak). 22
Figuur 24: Detail van rode kruisen aan het uiteinde van de grafkelder (© Raakvlak). 23
Figuur 25: Detail van het centrale deel van de grafkelder (© Raakvlak). 23
Figuur 26: Veldschets van het o-w profiel uit werkput 4. 24
Figuur 27: Veldschets van het N-Z profiel uit werkput 4. 25
Figuur 28: Overzicht op werkput 4 (© Raakvlak). 25
Figuur 29: Detail van het noord-zuid profiel in werkput 4 (© Raakvlak). 26
Figuur 30: Detail op de bakstenen muur S13, in werkput 5 (© Raakvlak). 27
Figuur 31: Kaart met aanduiding van de profielen. 28
Figuur 32: Overzichtskaart met aanduiding van alle ingemeten sporen en profielen. 28

10.2 LIJST VAN SPOREN

Spoor	Aard	Beschrijving	Datering
1	Muur	Veldsteen muur	13-16de eeuw
2	Spaarboog	Bakstenen spaarboog	13-16de eeuw
3	Grafkelder	Restant wit pleister met oranjerode verfvlekken	13-16de eeuw
4	Muur	Bakstenen muur met veldsteen ingewerkt	13-16de eeuw
5	Opvullingspakket	Bruingrijs zand	13-16de eeuw
6	Muur	Bakstenen muur 20x5,5cm met pleisterlaag	13-16de eeuw
7	Grafkelder	Bakstenen grafkelder met pleisterwerk en schilderwerk	13-17de eeuw
8	Laag	donkerbruin zand, brokjes mortel en baksteen	14-17de eeuw
9	Muur	Veldsteen muur	13-16de eeuw
10	Laag	donkerbruin zand, brokjes mortel en baksteen	14-17de eeuw
11	Muur	Bakstenen muur	13-16de eeuw
12	/	Niet uitgeschreven	/
13	Muur	Bakstenen muur	16-17de eeuw

10.3 LIJST VAN VONDSTEN

Vondst	Werkput	Spoor	Aantal	Beschrijving	Opmerking
V1	Wp2	Los	1	Baksteen	Beschilderde baksteen
V2	Wp1	Los	2	Bot	Menselijk bot (herbegraven)

10.4 LIJST VAN STALEN

Staal	Werkput	Spoor	Aantal	Beschrijving	Opmerking
M1	Wp4	11	1	Mortel	
M2	Wp4	9	2	Mortel	
M3	Wp4	9	2	Veldsteen	
M4	Wp2	7	1	Pigment	Brokje rode verf
M5	Wp2	7	1	Pigment	Brokje zwarte verf